

KARTOGRAFSKA ZBIRKA ARHIVA HRVATSKE U ZAGREBU

Dr Mirko Marković

Tokom 1961 godine, pripremajući jednu izložbu sa tematikom »Planine na starim kartama jugoslavenskih zemalja«¹, pregledavao sam kartografsku zbirku Arhiva Hrvatske u Zagrebu. Tom zgodom zapazio sam niz vrijednih djela, za koje naši geografi i šira kulturna javnost još premalo znaju. Ova činjenica postala mi je još očitija 1963 godine, kada sam sistematski proučavao sadržaj zbirke. Doista, u ovoj zbirci mogu naši geografi, historičari i drugi kulturni radnici da nađu veliko obilje svakovrsne građe. Do sada se kod nas veoma malo polagalo na historijsku kartografiju. Zastoj na tome području istraživanja trebalo bi svjesno prekinuti i započeti sustavnim i planskim istraživanjima. Koristi bi bile mnogostruke. Uostalom, tako se već radi u mnogim evropskim zemljama, gdje su na području historijske kartografije publicirana upravo monumentalna djela.

U ovom prikazu želim prvenstveno dati prikaz sadržaja i opsega zbirke. Usput ću naglasiti djela, za koja smatram da su od naročite važnosti, kako za našu historijsku kartografiju, tako i za našu čitavu kulturnu prošlost.

Zbirka prema inventaru ima 2026 signatura, ali realno se taj broj penje na oko 6500 primjeraka. Inventar je podijeljen u četiri glavne skupine: A, B, C, i D. Svaka od ovih skupina podijeljena je u nekoliko podskupina, koje su označene (signirane) rimskim brojevima. Konačno, svaka karta ima svoj broj na arapski. U cjelini, zbirka je sređena dobro, ima svoj unutrašnji logični red, raspoređena je kronološki i prostorno (teritorijalno). Međutim, ima i propusta. To napose vrijedi za skupinu D, gdje se je na okupu našla prava »miscelaria«, koja se je boljom sistematizacijom građe mogla izbjeći. Karte su pohranjene u praktično načinjenim kartonskim fasciklima i većinom su dobro ušćuvane. Neke su kaširane na platno ili tvrđi papir. Prema opremi i urednoj pohrani može se reći, da je to sigurno naša najbolje sređena kartografska zbirka u zemlji.

SKUPINA A sadrži 143 karte i veći broj duplikata. Tu su prvenstveno okupljene naše najstarije štampane i manuskriptne karte počam od 16 stoljeća na dalje. Skupina je podijeljena u pet podskupina i to:

¹ M. Marković, Planine na starim kartama jugoslavenskih zemalja, Naše planine, XV, Zagreb 1963, 65-92.

Podskupina I sadrži 28 karata, koje uglavnom prikazuju teritorij Hrvatske. Među ovim kartama ima nekoliko zanimljivih listova. Tako je vrijedan pažnje list 8, koji prikazuje Liku i Krbavu. Bakrorez je izdan 1685 god. u Rossijevoj nakladi u Rimu i predstavlja malo neobičnu, ali veoma originalno zasnovanu kartu. Izrađena je tako, kao da motrilac promatra površje Like sa jednog od vrhova Velebita (*Alpes Vellebit*). Dalje od velebitskog podnožja, preko čitave Like, vide se brojna naselja u plamenu izazvana Herbersteinovom vojnom. Iza ličkog sredogorja (*Monti Granitz Wischen che dividono la Corbavia della Provincia di Licka*) vidi se prostrana ravnica Krbave, koja se završava ogromnom gorom *Monte Plisivicza*. Prema izradbi i toponimiji, vjerojatno je rad talijanskog kartografa Cantellija. Lijepi primjerak bakrorezne karte je list 17, koji prikazuje Bosnu, djelo Ignatza Albrechta (1789 god.). Zanimljiv je i list 18, koji predstavlja drvorezni plan Karolinske ceste Karlovac—Rijeka, sa veoma originalno predočenim reljefom i drugim detaljima u vezi okolnih naselja. Listovi 20, 21 i 25 su manuskripti iz prve polovine 18 stoljeća. Prikazuju teritorij međurječja između Une i Kupe. Vjerojatno pripadaju službenim krokijima iz razdoblja tzv. jozefinskog premjera.

Podskupina II sadrži 37 karata. U ovu grupu uključeni su listovi najpoznatijih kartografa iz razdoblja tzv. kartografske renesanse. Zastupljeni su Ortelius, Mercator, Hirsvogelius, Sambucus, Sgrothonus i Sanson, nadalje Coronelli, Cantelli, Homann, Valk i dr., dakle sve najistaknutija imena na području historijske kartografije. Karte spomenutih autora potječu većinom iz poznatijih Atlasa 16, 17 i 18 stoljeća. Među njima su Ortelijeva karta »Pannoniae et Ilyrici veteris tabula«² iz 1590 god. (list 1), Mercatorova karta »Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatia parte«³ iz 1594 (list 2) i Hirsvogeliusova karta »Schlavoroniae, Croatiae, Carniae, Istriae, Bosniae, finitimarumque regionum nova descriptio«⁴ iz 1579 (list 8). S ovim djelima započinje zapravo nova era naše kartografije. Po prvi puta susrećemo u tim djelima brojne nazive za naša naselja, te ujedno dobivamo prvu vjerniju predodžbu o stvarnom poznavanju našeg teritorija u 16 stoljeću. U kolo ovih radova spada i karta Ivana Sambuka »Illyricum«⁵ iz 1572 god. (list 17), izrađena za Ortelijev Atlas. To je naša

² Karta je publicirana kao 15. list u »Theatrum orbis terrarum Abrahami Ortelii Antverpiani« Additamenta IV, Antverpiae 1690. Up. L. Bagrow, A. Ortelii Catalogus Cartographorum, Ergänzungsheft Nr. 199 zu Petermanns Mitteilungen, Gotha, J. Perthes 1928.

³ Karta je prvi puta publicirana kao 17. list u kolekciji pod naslovom »Italiae, Sclavoniae et Graeciae tabulae geographice. Per Gerardum Mercatorem Illustrissimi Ducis Julii Clivie etc. Cosmographum, Duysburg editae 1589«. Iza Mercatorove smrti 1593, karta je uvrštena u njegov »Atlas sive Cosmographicae Meditationes de Fabrica mundi et Fabricati Figura. Gerardo Mercatore Rupelmundano, Illustrissimi Ducis Julii Clivie et Mötis etc. Cosmographo Autore. Cum Privilegio. Duisburgi Clivorum 1595«. Up. H. Averdunk und J. Müller-Reinhart, Gerhard Mercator und die Geographen unter seinen Nachkommen, Ergänzungsheft Nr. 182 zu Petermanns Mitteilungen, Gotha, J. Perthes 1914.

⁴ Karta je publicirana kao 41. list u prvom izdanju Ortelijevog »Theatrum orbis terrarum« 1570 godine. Veličina karte iznosi 34 × 46 cm, a rezao ju je u bakar Fr. Hogenbergi.

⁵ Kartu je Sambucus izradio za Ortelija, ali ona nije ušla u njegov »Theatrum«, već je štampana u Beču. Na karti u podnaslovu stoji: Ioan. Sambucus Ortelio SVO.S. Mitto hanc quoque tabellam qua necessaria confinia Pannonicae declarantur, fluviorum & aliquot locorum situs Hirschvogelij recte mutavi, Angelini autem studio plurima adieci et intervalla rorrexī ut parum quis si cum Hirschvogelij haec coniungat desiderarit. Pique errores Pint, dies certiora docebit, Viennae, Vale 25 Octob. 1572.

najtačnija karta iz druge polovine 16 stoljeća, sa obilnom toponomastikom i brižno izrađenim reljefom. Na ovu kartu trebalo bi da se polaže veća pažnja, nego je to do sada bio slučaj. Jednaku, ako ne još veću vrijednost imaju djela Giacomo Cantellija, talijanskog kartografa iz druge polovine 17 stoljeća⁶. Ovaj sposoban bakrorezac izradio je u nekoliko listova kartu čitavog područja Balkanskog poluotoka. Karte je većinom štampao u Rossijevoj nakladi u Rimu. U ovoj podskupini uvrštene su tri Cantellijske karte i to »Il Regno della Bosina« iz 1689 (list 21), »La Croatia e contea di Zara« iz 1690 (list 22) i »Dalmatia descritta« iz 1689 (list 23). Bogatu, većinom novu toponomastičku građu dobivao je ovaj stručnjak preko venecijanskih trgovaca, koji su u ono doba brodili jadranskom obalom, a povremeno zalazili i u unutrašnjost te tu sabirali itinerarsku građu. Na tim osnovama sastavljali su venecijanski kartografi 17 stoljeća najtačnije karte naših primorskih krajeva. Šteta je, da u zbirci manjkaju djela prvaka venecijanske kartografije 17 stoljeća V. M. Coronellija⁷. Samo je jedna karta potpisana s njegovim imenom »Nouvelle Carte du Royaume de Dalmacie« (list 20). Osim spomenutih starijih djela, u istoj podskupini uključena su i neka mlađa. Tako je vrijedna pažnje manuskriptna karta (kopija) Bosne od Briffanta⁸ iz 1738 (list 28). To je jedna od prvih većih karata (98 × 60 cm) ovog terena sa dosta novih podataka. Treba, naime, imati u vidu, da su naši teritoriji pod turskom vlašću sve do sredine 19 stoljeća bili prava »terra incognita« i da su karte ovih krajeva iz 17 i 18 stoljeća velika rijetkost. U istu grupu spada i karta Bosne Carla Schütza iz 1788 godine (list 34). Obje ove karte predstavljaju riznicu za komparativni studij naše starije toponimije, ali pružaju i tužnu sliku o slabom poznavanju naše zemlje.⁹ Greške na tim kartama upravo bodu u oči. Osobito se ističu u oblastima Hercegovine, Crne Gore, Sandžaka, Srbije i Makedonije. Tu su česta premještanja naselja, skretanja vodenih tokova, neka mjesta zabilježena su dva, tri, pa čak i četiri puta! Klasični primjeri su Skopje, koje se prebacuje na Ibar i Rašku, Prizren, koji se dotiče Hercegovine, Priština, koja se citira tri puta itd. Najveće praznine su, dakako, u orografiji. U najvišoj oblasti Dinarida sve je пусто, a što je zabilježeno maglovito je, ili izmišljeno. Za ovakovo stanje u našoj kartografiji glavni uzrok je tursko opiranje geografskim istraživanjima. Turske vlasti su u tome vidjele opasno uplitanje stranaca, te su na sve načine onemogućavale takove radove. Kroz to je, vremenom, nastao veliki nesklad u poznavanju naših pokrajina unutar i izvan turskog carstva. Zbog toga su i u zbirci najčešće zastupljene karte onog dijela naše zemlje, koji je bio pod austrijskom upravom.

⁶ Giacomo Cantelli da Vignola djelovao je kao »lični geograf kneza od Modene« u Rimu i tu preko izdavačke kuće Gio Giacomo de Rossi publicirao više desetina karata. Djela ovog, za naše krajeve znamenitog kartografa, kod nas su još malo poznata.

⁷ Marco Vincenzo Coronelli (1650—1718) »general minoritskog reda i kozmograf Republike Venecije« bio je najplodniji venecijanski kartograf. Publicirao je više separatnih karata i tri omašna atlasa: 1. Atlante Veneto etc. vol. 1 i 2, 1691—95; 2. Corso geografico Universale etc. 1692, i 3. Isolario del Atlante Veneto 1696/97, u kojima ima više desetaka specijalnih karata naših krajeva. Up. E. Armao, Vincenzo Coronelli. Cenni sull' uomo e la sua vita, catalogo ragionato delle sue opere. Firenze 1944; isti, Le grandi carte geografiche di Vincenzo Coronelli, Rivista Geogr. Italiana, vol. 57, Roma 1950, 158—180.

⁸ Up. R. Gašparević, Kartografski prikaz jednog dijela Bosne iz 1783 godine, Geografski pregled, V, Sarajevo 1961, 138 pod c).

⁹ Detaljnije o tome up. N. Radojčić, Geografsko znanje o Srbiji početkom 19. veka, Posebna izd. Geogr. društva, sv. 2, Beograd 1927, 26 i 27.

Podskupina III sastoji se iz 49 karata. Zastupljene su isključivo starije karte Ugarske (od 16 stoljeća na dalje). Na njima su u većem ili manjem obimu prikazani i naši krajevi. Često su zahvaćeni prostori sve do jadranske obale, dakle čitava Hrvatska, Bosna i Hercegovina, veći dijelovi Slovenije, Srbije i Crne Gore. Najstarija karta iz ove podskupine bit će drvorezna mapa G. Bouttatsa, vjerojatno iz prve polovine 16 stoljeća (list 3). Visoku vrijednost imaju listovi pod brojem 5, 6 i 7. List 5 predstavlja rijetku Sambukovu kartu Ugarske iz 1579 godine izrađenu za Ortelijev Atlas¹⁰. Na njoj je zahvaćena čitava Slavonija, Srijem i dijelovi Hrvatske i Bosne. List 6 prikazuje »Hungariae Descriptio 1565«, djelo Wolfganga Lazia¹¹. I na ovoj karti susrećemo veoma bogat inventar naše stare toponomastike, koju ranije karte ne bilježe. List 7 je drvorezno djelo Joan. à Deutechuma Jun.¹² iz 1596 godine, štampano u Amsterdamu kod firme Davit. Karta obiluje lijepim detaljima za Sloveniju, zapadnu Hrvatsku i Slavoniju, dok je za naše istočnije krajeve pusta i puna grešaka. Tako na ovoj karti vidimo, kako Drina južnije od Zvornika prima sa svoje lijeve strane rijeku Lim, a na njemu su mjesta Niš, Prije-polje, Pljevlja i Mileševac. Od karata 17 stoljeća najbolja je Cantellijeva »Ungaria Occidentale« štampana u Rimu u nakladi Rossi 1683 god. (list 13), zatim karte Sansona¹³ iz 1664 i 1688 (list 12 i 14). Svojom veličinom (94 × 61 cm) ističe se karta Mortiera (list 15)¹⁴. U grupi 18 stoljeća nalazimo nekoliko najpoznatijih radova toga vremena. U prvom redu je to Marsiglijeva karta¹⁵ iz 1717 god. štampana po G. Del'Isle-u u Parizu (list 25). Nadalje je značajnija Hasiusova karta za Homannov Atlas¹⁶ iz 1744

¹⁰ Johann Sambucus (1531—1584) kartograf, historik, liječnik i dvorski savjetnik Ferdinanda I, izdao je već 1566 godine preradu Apian-Tannstetterove karte Ugarske pod naslovom: »Ungariae Tanst. Descriptio nunc corecta, et aucta Maximil. II. Aug. Opt. PR. PP. Dicata per I. Samb. MDLXVI. Faciebat D. H.« (Donat Hübschmann). Kada je Sambucus dobio u ruke noviju kartu Ugarske od Laziusa, učinio je prema njoj ispravke i dopune, te 1571 godine publicirao novu kartu »Ungariae loca praecipua recens emendata atq edita per Ioan Sambucum MDLXXI, Viennae« (Faksimil donose E. Oberhumer u. F. R. von Wieser, Karten der österr. Lande und des Königreichs Ungarn aus den Jahren 1545—1563, Innsbruck 1906). Ovu kartu sa neznatnim promjenama u sadržaju i naslovu uključio je Ortelije u Additamenta II uz svoj »Theatrum orbis terrarum« god. 1580. Karta nosi natpis »Ungariae loca praecipua recens emendata atque edita, per Ioannem Sambucum Pannonicum Imp. Ms. historicum 1579« (veličine 34 × 50 cm).

¹¹ Wolfgang Lazius (1514—1565) kartograf, historik i profesor medicine na bečkom Sveučilištu. Godine 1552 dobiva od Ferdinanda I nalog da sastavi kartu Ugarske, koju je 1556 zgotovio kao drvorez pod naslovom »Regni Iungariae descriptio Vera, W. Lazius Medicus et Historicus... exudebat hanc Chorographicam tabulam Michael Zimmermann, Viennae, Austriae, Anno MDLVI« velič. 82 × 133,5 cm). Prema ovoj mapi izradio je Ortelije kartu za svoj »Theatrum« (velič. 36 × 50 cm).

¹² Johannes i Luca Deutechum, dva brata, nizozemski kartografi i bakrorezci. Radili su za Atlas Ortelija, De Jodea, Waghenera i Merula.

¹³ Nicolas Sanson d'Abbeville (1600—1667) prvak francuske kartografije 17 stoljeća i »kraljevski geograf«. Godine 1658 objedinjene su njegove separatno izdane karte u omašni atlas pod naslovom »Cartes Générales de Toutes les Parties du Monde« sa 82 karte.

¹⁴ Natpis karte glasi: »Le Royaume de Hongrie sur le Memoires de Mr Sanson, par Pierre Mortier Geographe a Amsterdam. Avec Privilege et se rend a Londres Chez David Mortier«.

¹⁵ Luigi Ferdinando Marsigli (1658—1730) talijanski grof i naučenjak, rukovodio je 1699 godine kao »komisar« cara Leopolda sa radovima kod povlačenja hrvatsko-turske granice ugovorene Karlovačkim mirom. Godine 1726 izdao je u Haagu monumentalno djelo u 6 svezaka »Danubius Pannonico-mysicus« sa 288 bakroreznih karata. U ovu kolekciju spada i spomenuta karta iz 1717 godine.

¹⁶ Johann Baptist Homann (1664—1724) nürnbergski graver i izdavač karata. Isprva je radio za razne nakladnike, međutim od 1702 osniva vlastitu nakladu »Homannische Erben«, koja 1707 izdaje već prvo izdanje svoga Atlasa. Hasiusova karta potječe iz Homannovog »Atlas Novus terrarum orbis imperia regna et status exactis tabulis geographice demonstrans. Noribergae« s. a. fol.

god. na kojoj se vidi čitav Balkanski poluotok sa novim topografskim sadržajem, kojeg je ranijih godina prikupio tada najvrjedniji austrijski kartograf Joh. Ch. Müller¹⁷. Još očitije se Müllerov rad zapaža na listu 35, koji ima naslov »Regnum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae Bosniae et Serbiae« štampan u Nürnbergu iza 1718. Na ovoj karti se može najbolje ocijeniti stanje u kartografskom poznavanju naših krajeva u prvoj polovini 18 stoljeća. Slavonija, zapadna Hrvatska i Dalmacija osim svoje realne konture pokrivene su dobro odmjeranim topografskim inventarom. Dinarska oblast u unutrašnjosti gotovo je pusta. Tu još uvijek nailazimo na teške greške: Sarajevo je smješteno sjevernije od Travnika, a ovaj nasuprot Vranduku. Konjica i Foča su jedno uz drugo itd. U orografiji i hidrografiji greške su još krupnije. Nigdje na karti nema ni traga najvišim dinarskim masivima kao npr. Durmitoru, Komovima, Magliču, Prenju, Vranici itd. Stalno se pojavljuje hipotetično »Centralno bilo«, koje svoj korijen vuče još sa karte Ptolomeja. Imena se izmišljaju, prepisuju netačno, često se germaniziraju, talijaniziraju, a nerijetko se upotrebljavaju i klasični nazivi (*Scardus, Haemus, Orbelus, Bebi, Ardius, Bertiscus* itd.)¹⁸. Od većih karata Ugarske iz druge polovine 18 stoljeća ističu se Lotterova karta iz 1760 god. (list 47) i karta F. Müllera iz 1792 (list 48). Posljednja od njih sastoji se iz četiri sekcije veličine 48 × 60 cm, dakle ukupno mjeri 96 × 120 cm. Naši krajevi vide se do 44 paralele, ali unutrašnjost Bosne, Hercegovine, Crne Gore i Srbije nije ničim unaprijeđena¹⁹.

Podskupina IV sadrži 23 karte. Tu su uključene naše vanilirske pokrajine, prvenstveno Slovenija, zatim Srbija te druge zemlje na istočnoj polovini Balkanskog poluotoka. List pod brojem 1 je najstariji. To je Sambukov bakrorez »Fori Julii«²⁰ iz 1573 god. izrađen za Ortelija. Karta je dopadljiva i prilično vjerna. Lijepo su prikazane Alpe, šume Gorskog Kotara (*Bosco de Modrusa*) i drugi topografski detalji. List pod brojem 3 je Mercatorovo djelo »Karstia, Carniola, Histria et Windorum Marcia«²¹. Prikazuje Sloveniju sa Istrom i dio Hrvatskog primorja. Od Mercatora je i list 4 »Walachia, Servia, Bulgaria, Romania«²², koji po svom sadržaju dosta podsjeća na Ptolomeja. Od karata 17 stoljeća u ovoj je podskupini značajnija mapa Giac. Cantellija »Corso del Danubio« štampana kod Rossija u Rimu 1684 (list 12). Ova karta zbog svog obilnog topografskog inventara odskae od svih ostalih, pa čak i od Sansonove karte

¹⁷ Johann Christoph Müller (1673—1721) austrijski inženjer, pomagao je grofu Marsigliju u snimačkim radovima prilikom izrade karte Ugarske, zahvaćajući i naše krajeve. Up. J. Paldus, Johann Christoph Müller. Ein Beitrag zur Geschichte der vaterländischen Geographie, Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs, Dritte Folge, Bd. V, Wien 1907, 1—122.

¹⁸ Detaljnije up. M. Marković, op. cit. 1963, 75.

¹⁹ Up. E. Bernleither, Die Entwicklung der Kartographie in Österreich, Wien 1959; zatim, V. Hard von Hartenthurn, Die Kartographie der Balkan-Halbinsel im XIX Jahrhundert, Separat-Abdruck aus den Mitteilungen des k. u. k. militär-geographischen Institutes, XXI und XXII Band, Wien 1903.

²⁰ »Fori Julii accurata descriptio cum Privilegio. Ex Bibliotheca Nobilis et doctissimi Ioannis Sambuci Imperatoriae Mats. Historici 1573«. Karta je publicirana kao 10. list u Ortelijevom Additamenta I uz njegov »Theatrum orbis terrarum« 1573 godine.

²¹ Karta je prvi puta publicirana kao 17. list u Mercatorovoj kolekciji »Italiae, Sclavoniae et Graeciae tabulae geographicae... Duysburg 1589«. Kasnije je uključena u njegov »Atlas sive Cosmographicae Meditationes de Fabrica Mundi et Fabricati Figurae«.

²² Karta je prvi puta publicirana kao 18. list u Mercatorovoj kolekciji »Italiae, Sclavoniae etc.« 1589. i kasnije uključena u Atlas.

»Estatu de L'Empire des Turqs en Europe« iz 1655 god. (list 11). Od mlađih djela izvjesne novosti zapažaju se na kartama Homanna (list 13), Seuttera (list 15) i Harenberga (list 18)

Podskupina V je za nas manje značajna. Sadrži svega 6 karata. Gotovo sve potječu iz kraja 18 i početka 19 stoljeća i prikazuju teritorij zahvaćen austrijsko-ruskim ratom.

SKUPINA B je obujmom najveća. Ima 726 sign. brojeva sa preko 4000 listova. Tu su prvenstveno okupljene karte nekadašnje Vojne Krajine od 17 stoljeća na dalje. Najveću grupu ove skupine čine originalni manuskriptni listovi iz druge polovine 18 stoljeća, koji pripadaju tzv. »Josephinische Landesaufnahme-u«. Skupina B ima pet podskupina.

Podskupina I sastoji se iz 42 lista, većinom manuskriptnih karata, koje prikazuju teritorij karlovačkog generalata, tj. JZ dijelove Hrvatske. Među ovim mapama ima dragocjenih listova, koji zaslužuju sveopću pažnju. Spomenut ću najvažnije. Kao prvi, spominjem list pod brojem 3. To je manuskript veličine 105 × 151 cm crtan tušem (gerip), olovkom (orografija) i bojom (hidrografija i vegetacija). Prikazuje primorje od Novoga do Trstenice na hrvatsko-dalmatinskoj granici i čitav potez Velebita od Senja do Crnopca. Prikazani su i kvarnerski otoci. Zbog krupnog mjericila došli su do izražaja brojni detalji. Ucertani su tlocrti primorskih naselja, zabilježeni pojedini objekti, a na samom Velebitu čitamo oko 40-tak orotoponima. Ovaj plan izradio je 1790 god. Heinrich Gery. List 4 značajan je što detaljno prikazuje tlocrt Plitvičkih jezera. Plan je anoniman, veličine 70 × 105 cm, crtan olovkom i bojama i potječe iz oko 1700 godine. List 7 je manuskriptna karta Petrove gore sjevernije od rijeke Gline iz 1767. Lijepu sliku Velebita iz 1783 god. vidimo na listu 13, koji zahvaća teritorij od Karlobaga do Zrmanje (veličina manuskripta 68 × 143 cm). Krajeve oko Popine (juž. Lika) prikazuje list 15. Vanredno otkriće predstavlja list 17. Naoko neugledna kartica, otkriva prvoklasni raritet zbirke. Radi se o Vitezovićevoj karti, koju je on lično skicirao 14 kolovoza 1699 u Drežniku boraveći ovdje kao član Marsiglijeve komisije za utvrđivanje granice zaključene Karlovačkim mirom²³. O toj, kao i o drugim Vitezovićevim kartama, koje se čuvaju u kartografskoj zbirci Arhiva Hrvatske u Zagrebu osvrnuo sam se u jednom posebnom radu^{23a}. Ovdje želim tek spomenuti, da su to uz Glavačevu kartu Hrvatske iz 1673, naše najstarije kapitalne karte. Njihov značaj sastoji se u tome, što su i Glavač i Vitezović topografsku građu za svoje radove lično sabirali na terenu i sve to prenosili u karte na posve samostalan i originalan način. Dok je do sada Glavačevom kartografskom radu poklonjena bar izvjesna pažnja²⁴, o Vitezoviću se u tom smislu malo pisalo. Kao slijedeće značaj-

²³ Pavao Riter-Vitezović (1652—1713) poznat je kao naš najistaknutiji polihistor i leksikograf 17 stoljeća. (Up. V. Klaić, Život i djela Pavla Rittera Vitezovića, Zagreb 1914). Međutim, o Vitezoviću kao geografu i kartografu, a napose o njegovim kartografskim radovima još se malo zna.

^{23a} Pavao Vitezović kao kartograf, Senjski zbornik, Senj 1965.

²⁴ M. Vanino, Stjepan Glavač auktor prve domaće geografske karte Hrvatske (1673). Kalendar Napredak za god. 1937, Sarajevo 1936; isti, Zemljovid Hrvatske iz godine 1673. Izradio ga Stjepan Glavač D. I. Izd. uredništva zbornika »Vrela i prinosi« (faksimil); isti, O postanku zemljovida Hrvatske od Stjepana Glavača (1673). Bilješke uz dedikaciju, Hrvatski geogr. glasnik, sv. 8/10, Zagreb 1939, 249.

nije karte ove podskupine ističu se manuskriptne karte Like. To su listovi 18 (1739 god.), 19 (cca 1750 god.), 20 («Kordon Karte 1791») i 21 (1791 god.). Uži pojas hrvatsko-turske granice prikazan je na listu 23 (1791 god.) i 25 (1792 god.), dok list 30 prikazuje razgraničenje Vojne Krajine od banske Hrvatske. Posljednja karta se sastoji iz 45 manuskriptnih listova veličine 42×63 cm izrađenih u boji u mjerilu 1 : 7127. Potječe iz sredine 18 stoljeća.

Podskupina II sadrži svega 4 karte. To su novije mape Vojne Krajine iz 18 i 19 stoljeća. Među njima je zanimljiva lijepo izrađena manuskriptna karta »Karlovačkog generalata« potporučnika Lovrenića iz 1795 godine. Karta mjeri 70×100 cm i vjerojatno je bila predviđena za štampu, ali je iz nepoznatih razloga ostala nepublicirana. Orijehtirana je prema jugu, teren je izrađen šrafama sa vegetacijom, a hidrografija modrom bojom. Predstavlja jednu od rijetkih generalnih karata ovog područja u 18 stoljeću. Vrijednost joj povisuje činjenica, što su unešeni svi važniji topografski elementi snimljeni unutar jozefinskog premjera.

Podskupina III ima 39 signatura, sa više od 200 listova, sve redom manuskriptne mape. Najstarije su u ovoj podskupini dvije karte Like i Krbave. Prva od njih »Tabula geographica Likensem et Corbaviensem Comitatus« potječe iz oko 1700 godine (list 1). Za ovu kartu je teško bilo što određenije reći, jer je veoma zagonetna. Jednako vrijedi i za drugu kartu »Tabula singularis Comitatum Likae et Corbaviae«, koja je izrađena oko 1707 god. (list 2) i prikazuje sve važnije putove, koji su u ono doba vodili preko Like i Krbave. Iz doba jozefinskog premjera potječu dvije monumentalne karte velebitskog područja. To je u prvom redu »Mappa deren Kais. Königl. an der See in Litorali Austriaco liegenden Waldungen des Löbl. Liccaner Gränz Regiment, welche auf Allerh. Befehle Annus 1764 accurat und Geometrisch aufgenommen worden« (list 3) i njezin susjedni list, koji prikazuje velebitske šume u otočkoj pukovniji (list 10). Prva karta je opisana i publicirana kao faksimil²⁵, navodno prema originalu (kako to citira B. Kosović)²⁶, koji se čuva u bečkom Kriegsarhivu pod oznakom B IX—C 1016. Međutim, pomnijim uspoređivanjem izdanog faksimila i originala iz zagrebačke zbirke, može se zapaziti, da se tu radi o jednoj te istoj karti. Kartu su izradili na osnovu premjera 1764 god. natporučnici John i Dinzel i potporučnik Penco pod vodstvom majora Pirkera. Sve ovo važi, dakako, i za list 10, koji je dobrim dijelom oštećen, a koga B. Kosović u ranije spomenutom radu ne spominje. Obje karte su veličine 147×252 cm i za stariju toponimiju Velebita predstavljaju vanredan spomenik. Značajan je nadalje fascikl sa 27 sekcija »Liccaner Regiments-Karte« (list 8). Autor ove karte nije poznat. Vjerojatno se radi o kasnijem premjeru (cca 1800 god.), jer je površje Like dobro izdiferencirano bojama na šume, livade, pašnjake, kamenjare itd. Slična tehnika izrade primijenjena je i na narednim kartama pod brojem 13, 17, 20 i 23 ogulinske regimente (21 sekcija veličine 42×63 cm), slunjske regimente (8 sekcija, 45×80 cm), i banske kra-

²⁵ Faksimil je pridodan uz rad B. Kosovića, Prvi šumarski opis i nacrt šuma na Velebitu, Šumarski list, br. 2, Zagreb 1914, 4—16, 68—86, 133—145, 170—189, 259—266, 305—319, 356—376, 476—488.

²⁶ B. Kosović, op. cit. 1914; oznaka navedene signature bečkog Vojnog arhiva citira se na samom faksimilu.

jiške pukovnije (12 sekcija, 42×63 cm) i bivše X i XI krajiške pukovnije (26 sekcija raznih formata). Sve su ove karte izrađene u mjerilu $1'' = 400^0$, tj. 1 : 28000.

Podskupina IV ima 33 karte. I ovdje su uglavnom sakupljene manuskriptne mape, koje tretiraju ličko--krbavsku oblast. Tako list 1 prikazuje u mjerilu 400 Wiener Klafter = 13 cm velebitske šume između Sv. Jurja, Jablanca, Kosinja i Kutereva, rad kapetana Simbschena oko 1780 god. Na ovoj se karti vidi, kako je nekoć glavni poprečni put preko Velebita vodio iz Jablanca preko Alana na Lubenovac i Krasno, a ne kao danas preko Bakovca u Kosinj. List 7 prikazuje Ličku Plješivicu i bihaćku zavalu rad A. Wagnera iz 1789 godine. Slijedećih nekoliko listova su planovi ili projekti za izgradnju velebitskih cesta i to: Obrovac—Sv. Rok iz 1809—13 god. (list 8), Karlobag—Bihać cca 1800 god. (list 9), Karlobag—Brušane s. a. (list 10), Karlobag—Gospić 1752 god. (list 11) i Gospić—Graćac s. a. (list 12). Od ostalih karata ove podskupine ima više desetaka listova, koji pripadaju ili jozefinskom premjeru ili manjim vojno-lokalnim premjerima. Zbog originalno izrađene orografije vrijedan je pažnje list pod brojem 15, koji prikazuje gorske terene Velike Kapele u okolici Mrkoplja.

Podskupina V ima 608 signatura sa preko 2000 listova. To je najveća i najobimnija jedinica zbirke. Obuhvaća isključivo manuskripte iz druge polovine 18 stoljeća tzv. jozefinskog premjera. Teritorijalno je podijeljena u pet nižih jedinica koje sačinjavaju: 1) I i II banska regimenta, 2) gradišćanska pukovnja, 3) brodska pukovnja, 4) ogulinska pukovnja i 5) otočka pukovnja. Od ovih karata detaljnije sam proučio kolekciju otočke pukovnije, dok sam ostale karte samo letimično pregledao. Stoga za njih dajem sumaran pregled.

Kolekcija I i II banske regimente zahvaća graničarske terene uz Savu i Unu. Listovi su svi u razmjeru 1 : 28000 i potječu iz 1783 godine. U istoj kolekciji nalaze se i pojedinačni planovi sela, vlastelinskih posjeda i biskupskih dobara u Hrvatskoj i Slavoniji.

Kolekcija gradišćanske pukovnije ima 15 signatura, a svaka obuhvaća po jednu kompaniju. Pojedine kompanije prikazane su prosječno na 15 do 20 listova. Sve sekcije potječu iz 1781; mjerilo iznosi 1 : 28000.

Kolekcija brodske pukovnije sastavljena je iz više kompleta od kojih su značajnija dva. Jedan nosi natpis »Ökonomische Mappa der Comunitaet Brood« (list 233). Kartu je izradio kadet Franjo Rexler od I banske regimente god. 1780. Mjerilo iznosi 400 W. Klafter = 20,8 cm. Karta se sastoji iz 17 sekcija raznih veličina sa skeletom i dobrim planom grada Broda. Od ove karte postoji još jedan primjerak, koji vjerojatno potječe kao terenska skica. Osim ovih velikih planova u kolekciji brodske pukovnije nalaze se još 104 sekcije veličine 42×63 cm, koje prikazuju čitav teritorij pukovnije u razmjeru 400 W. Klafter = 10,5 cm. Grad Brod prikazan je na 31. sekciji²⁷. Na ovoj karti izrađen je i precizan tlocrt brodske tvrđave, koga ranije karte ne donose. Na listu 63. nalazi se plan Vinovaca.

²⁷ Iz obilnog kartografskog materijala prošlosti Broda mogla bi se izraditi dobra monografija. Up. I. Rubić, Slavonski i Bosanski Brod, Separat iz Zbornika za narodni život i običaje JAZU, knj. 36, Sl. Brod 1953.

Kolekcija ogulinske pukovnije sastoji se iz 234 signature raspoređene po kompanijama, satnijama i selima. Obuhvaćene su slijedeće kompanije: 3. Jezerane, 4. modruška, 5. oštarijska, 6. ogulinska, 7. drežnička, 8. Plaški, 9. rakovička i 10. primišaljska. Sveukupno ima preko 1000 sekција izrađenih u razdoblju 1776—1802 god. Mjerilo je 1 : 3632.

Kolekcija otočke pukovnije ima 57 signatura i oko 250 listova. Sekcije su sređene prema postojećem skeletu, a dijele se u 12 satnija i to: 1. Kosinj (6 sekција), 2. Pazarište (40 sek.), 3. Perušić (36 sek.), 4. Bunić (48 sek.), 5. Bilopolje (10 sek.), 6. manjka, 7. Vrhovine (17 sek.), 8. Škare (20 sek.), 9. Lešće (11 sek.), 10. Otočac (18 sek.), 11. Brlog (22 sek.) i 12. Sv. Juraj (2 sek.). Osim toga ima veći broj karata tumačica, kopija i duplikata. Sve karte potječu iz 1777 god. Mjerilo je većinom 1 : 28000.

Osim navedenih kolekcija u petu podskupinu uključene su još mape križevačke pukovnije iz 1783 god., zatim karte đurđevačke pukovnije i pojedini listovi šumskih areala na teritoriju petrovaradinske regimente.

SKUPINA C sastoji se iz pet podskupina u kojima su raspoređene vojno-topografske i vojno-didaktične karte. Ukupno sadrži 310 primjeka, a pojedine podskupine imaju:

Podskupina I: 15 sekција austrougarske generalne karte
1 : 200.000.

Podskupina II: 97 sekција jugoslavenske topografske karte
1 : 100.000.

Podskupina III: 126 sekција austrougarske karte 1 : 75.000.

Podskupina IV: 47 sekција jugoslavenske topografske karte
1 : 50.000.

Podskupina V: 25 raznih vojno-didaktičnih karata.

SKUPINA D ima veoma raznolik sadržaj. Sastoji se iz 738 signaturnih brojeva raspoređenih u 18 podskupina. Zastupljene su naše i strane zemlje od 16 stoljeća na dalje. Mnoge karte ove skupine po svom sadržaju i vremenu izrade trebale su biti uključene u ranije spomenute jedinice. U sadržaju pojedinih podskupina nije proveden dosljedan kriterij.

Podskupina I ima 66 karata. Uglavnom su zastupljeni pojedini teritoriji Hrvatske od 17 stoljeća na dalje. Najviše ima manuskriptnih karata. Od značajnijih djela mogu se spomenuti: list 1, koji predstavlja Slavoniju i Srijem. Kartu su izradili J. Gade i J. A. Schmuster oko 1720 god. sa posvetom grofu Khevenhilleru. List 3 predstavlja lijepo izrađenu plan-kartu okolice Rijeke i Bakra. Kartu je izradio godine 1779 Ivan Stratil u razmjeru $1'' = 700'$ ili 700 W. Klafter = 20,0 cm. Veličina manuskripta (93×315 cm!) pruža obilje detalja. Solidnom izradom ističe se karta »Comitatus Varasdinensis« rad Ignaca Bejšlaga iz 1801. Na karti su zabilježene i najmanje tada postojeće naseobine u Hrvatskom Zagorju i varaždinskom okružju, zatim brojni orotoponimi (npr. *Ivanschicza*, *Sztrahinszka Gora*, *Kosztel*, *Maczel* itd.). Veliku vrijednost ima list 58, na kojem je prikazana čitava Dalmacija sa otocima. Karta je manuskript

veličine 63 × 283 cm, razmjera oko 1 : 100.000. Potječe od anonimnog autora, vjerojatno krajem 18 stoljeća. Orijentirana je na jug. Na njoj vidimo zabilježene na stotine naziva naših primorskih gradova, sela i zaselaka. Orografija i hidrografija su izrađeni brižno, a vegetacija se diferencira na polja, pašnjake i šume. Poseban kuriozitet ove podskupine čine dvije manuskriptne karte našeg kartografa Pavla Rittera-Vitezovića. Prva karta (list 60) ima naslov »Mapa Generalis Regni Croatiae Totius Limitibus suis Antiquis, videlicet, a Ludovici, Regis Hungariae, Diplomatus, comprobatis, determinati«. Prikazuje Hrvatsku između Save, Kupe, jadranske obale do Neretve, zatim dinarskih grebena do Vrbasa. Na karti je ucertana granica Karlovačkog mira. Na poledini karte zapisano je Vitezovićevom rukom, da je karta namijenjena kao prilog knjizi grofa Marsiglija o Hrvatskoj i da je izrađena 1699 godine. Karta mjeri 46 × 69,5 cm. Mjerilo je izraženo dužinski: 15 Horae = 10,5 cm. U donjem desnom uglu karte zabilježeno je po Vitezoviću »Croatiæ Granitz Carten No 3«. Druga Vitezovićeva karta u ovoj podskupini izdvojena je iz kartografske zbirke, te visi uokvirena na zidu arhivskog hodnika. Do sada se o njoj znalo tek toliko, koliko se razabire iz samog naslova s napomenom, da je u vezi s Acta Congregationum general. Reg. Fasc. III, sv. 11, br. 12. Ali i bez ove napomene očito je, da karta spada u prvoklasni raritet zbirke i da predstavlja Vitezovićev original, koga je on lično izradio za cara Leopolda u Beču, nakon uspješno zaključenih terenskih radova u Marsiglijevoj komisiji 1699 godine. Iste godine izradio je Vitezović i spomenicu, u kojoj je potanko izložio topografske oznake hrvatsko-turske granice zaključene Karlovačkim mirom²⁸. Uz ovaj spis izradio je i spomenutu kartu, ali se ona sticajem okolnosti zamela. Dok se danas original Vitezovićeve spomenice caru Leopoldu čuva u Sveučilišnoj biblioteci u Bologni²⁹ (rodnom mjestu grofa Marsiglija), karta je ostala kod nas. To je opsegom i izradbom veoma uspješna mapa. Naslov joj glasi: »Mapa Geographica; Croatiae partem Illam per quam Limites Caesareum et Ottomannicum Imperia, ab Utriusque Commisariis, juxta Pacis Carlovitzensis Instrumentum; Signis partim Naturalibus: Fluminibus, Montibus, partim Artificialibus folius nimirum Collibus Humka communiter dictis constituti; nempe ab Ostiis Unae flu. usque ad Tripl. Confinium«. Veličina karte iznosi 95 × 102 cm, mjerilo 10 Horae = 23,3 cm, orijentacija je k jugu, a orografija je prikazana osjenčanim krtičnjacima^{29a}.

Podskupina II ima 20 karata. Pretežno su to novije štampane karte Bosne i Hrvatske. Najstariji primjerci ne prelaze 19 stoljeće.

Podskupina III sastoji se iz 16 karata, koje su većinom iz 19 stoljeća. Prikazuju »ugarske zemlje« u cjelini, ili pojedine dijelove. Među njima su obuhvaćeni i naši krajevi, napose Hrvatska.

Podskupina IV sastoji se iz raznih karata većeg mjerila stranih, većinom evropskih zemalja (10 komada).

²⁸ Naslov spomenice je »Responsio ad postulata illustrissimo ac excellentissimo domino, domino Aloysio Ferdinando comiti Marsiglio, sac. caes. reg. maiestatis camerario, peditatus colonello, et ad limites totius Croatiae commissario plenipotenziario etc. Sub Dresnik 25. Septembris 1699«.

²⁹ Codex 103, str. 27—34; up. S. Beigl, Spisi grofa Marsiglija (Marsigli) u sveučilišnoj biblioteci u Bologni, Glasnik Zem. muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1901, 537—563.

^{29a} Up. M. Marković, Pavao Vitezović kao kartograf, Senjski zbornik, Senj. 1965.

Podskupina V sastoji se iz 30 signaturnih brojeva, raspoređenih po pojedinim državama. Pod jednom signaturom obuhvaćeno je odjednom više karata. Zastupljene su ove zemlje: Italija, Austrija, Francuska, Njemačka, Češka, Rusija i Bugarska. Zabunom je (vjerojatno zbog naslova!) u posljednju grupu uključena inače vrijedna karta F. J. Maire-a »Kriegstheater zwischen Rusland und der Ottomanische Pforte«, koja prikazuje sjevernu polovinu Balkanskog poluotoka. Slično su ovamo upale još dvije instruktivne karte »Evropske Turske«, prva rad Ivana Danielova iz 1815, i druga Roberta de Vaugondja, štampana u Veneciji 1802 god.

Podskupina VI broji 40 signatura. Tu su sakupljeni planovi naših i stranih gradova. Najstariji plan Zagreba je Kneidingerov iz 1766 godine. Od stranih gradova, čuvaju se veći planovi Beča, Praga, Rima i Pariza.

Podskupina VII ima svega 5 karata. To su mape crkvenih dijeceza i biskupsko-administrativnih područja iz 18 i 19 stoljeća.

Podskupina VIII sadrži 20 planova. Većinom su to šematske karte cestovnih mreža u Hrvatskoj. Zastupljeno je 19 i 20 stoljeće.

Podskupina IX ima svega dvije tzv. daljinarske karte. Prva je izdanje bečkog Vojno-geografskog instituta u 20 sekcija iz 1868 god., dok je druga djelo istog zavoda u 12 sekcija (mj. 1 : 300.000) iz 1880 godine. Prikazuju nekadašnji teritorij Austro-Ugarske.

Podskupina X broji 7. tzv. poštanskih karata. Najstarija među njima je Artarijina mapa ugarske pošte iz 1796 god.

Podskupina XI ima također 7 karata. To su uglavnom šematski planovi željezničkih pruga u Hrvatskoj i susjednim područjima.

Podskupina XII ima 20 karata. Zastupljene su većinom hidrografske karte, tj. plovne rijeke i kanali. Najstarija mapa u ovoj grupi je Sansonova »Le cours du Danube« iz 1693 god. Zanimljiva je Müllerova karta plovnih kanala u Ugarskoj u prvoj polovini 19 stoljeća, zatim jedan plan toka Save iz kraja 18 stoljeća, plan toka Drave iz 1797, plan toka Kupe i još nekih rijeka. Od interesa su još planovi Plitvičkih jezera iz 19 stoljeća i razni stariji projekti o opskrbi vodom u krasu.

Podskupina XIII ima 12 karata. Radi se o hidrografskim mapama stranih zemalja. Najviše je zastupljen Dunav, Drava i jezero Balaton.

Podskupina XIV broji 73 signature. Tu je sakupljeno nekoliko veoma rijetkih i vrijednih djela. U prvom redu treba spomenuti manuskriptni Atlas-portolan Mediterana (br. 6), koji pripada kraju 16 stoljeća. Budući je opis ovog rijetkog djela već publiciran³⁰, nema potrebe da se iznova prikazuje. Međutim, opširnije želim prikazati jedan sličan raritet

³⁰ D. Preradović, Rukopisni brodarski atlas kr. zemaljskog arkiva u Zagrebu, Vjesnik Zem. arhiva, XIV, Zagreb 1912, 78—91.

zbirke. To je Camocijev »Isolarij« iz 1571/72 godine³¹, vjerojatno unikum u našim knjižnicama i arhivima. Za nas je on posebno dragocjen, jer je djelo našeg zemljaka Bonifacija Natala-Šibenčana³². Kao dokaz, da je Natal autor ovog Atlasa, služe nam njegovi inicijali NB, koje je on urezao u minucioznom naslovnom bakrorezu sa Marsom i Neptunom³³. Atlas je veličine 19 × 26,5 cm, a sastoji se iz 88 karata od kojih na 20 listova vidimo naše primorske krajeve i gradove. Navest ću ukratko naslove i važnije osobine tih karata.

1. »Istria-Sotto il domino Veneto a fra li Golfi Trigestino et Quarner como peninsula sul mare Adriato. etc. In Venecia apresso Gió Franco. Camocio 1571«. Ova je karta rađena prema Coppijevoj predodžbi Istre iz 1525 godine³⁴.

2. »Polla« — panoramski nacrt grada gledan poviše morske površine. Vidi se *Coliseo Antico* (arena), zatim *Rine Antiche*, *Toracco de Orlando* i crkva *S. Maria de Premontori*.

3. »Ossero« — vidi se Osor sa prevlakom i mostom. Na lošinjskoj strani diže se brdo *Sansego sa* crkvicom na vrhu, a u podnožju vide se male seljačke kućice.

4. »Zarra et Contado« — karta prikazuje slično kao kod Rote³⁵ okolicu Zadra. Prikaz zahvaća Velebit, Ličko sredogorje, Plješevicu i Dinaru na sjeveru i zadarski arhipelag na jugu.

5. »Sebenico et contado 1571« — prikazuje širu okolicu Šibenika sa zaljevom i unutrašnjim naseljima. Na sjever zahvaća terene do Promine (*Petroua gora!*)

6. »Sebenico antiquame.« — vidi se antički Šibenik sa Castelom i gorom *Tramontana* u pozadini. U prednjem planu su dva otoka sa tvrđavom te još jedan manji otočić sa crkvicom *S. Andrea*.

³¹ Naslov Isolarija je »Isole famose porti, fortezze, e terre maritime sotoposte alla Serma. Sigria. di Venetia, ad altri Principi Christiani, et al Sigor. Turco, nuomēte poste in luce. In Venetia alla libreria del segno di S. Marco«. Giovanni Francesco Comocio bio je u razdoblju 1560—1575 god. veoma aktivan venecijanski kartograf, ali se o njegovom životu i radu dosta malo zna. (Up. R. Gallo, Gioan Francesco Camocio and his Large Map of Europa, *Imago Mundi* No. VII, Stockholm 1950, 93—102). Prema istraživanjima R. Almagià, Intorno ad una raccolta di carte cinquecentesche di proprietà del Lloyd Triestino, *L'Universo* III, 1927, 265—293, Camocio je već 1562 izradio veću kartu Istre »Istria sotto il domino Veneto fra li Golfi Trigestino et Quarner como peninsula sul mare Adriato. etc... Apresso Gioan Francesco Camocio. In Venezia 1562«, ali on je i jedan od najstarijih autora karte Hrvatske. Njegova mapa »Novo disegno della Dalmatia et Crovatia MDLXIII. In Venetia apresso Gioan Francesco Camotium al segno della Piramide« čuva se danas u Marcijani. Prema ovoj karti izradio je Bertelli svoju kartu Hrvatske 1565, čiji faksimil donosi R. Almagià na tabli XXXV svoga veledjela »*Monumenta Italiae Cartographica*«, Firenze 1929.

³² Bonifacije Natal-Šibenčanin (1537—1592) izučio je umjetnički bakrorez u Veneciji, a zatim živio u Rimu zanimajući se kartografijom. Up. R. Almagià, Intorno all' opera cartografica di Natale Bonifacio, Arch. stor. per la Dalmazia, vol. 14, Roma 1933, 483.

³³ Od sviju 88 karata 12 je potpisano sa Gio Francesco Camocio, 1 sa Donato Bertelli, 1 sa Martino Rota da Sebenico, 2 sa Domenico Zenoi, 4 sa Paolo Forlani, dok je 68 karata anonimnih.

³⁴ Karta ima naslov »Serenissimo P. & DNO EXCELLmo D. Adrea Gritti inclito ducl venetiarum. Istria. Impresas anno MDXXV. Petrus Coppus«, štampana je prvi puta 1540 u Veneciji u Koppijevom radu »Del sito de L'Istria«; up. A. Degressi, Di Pietro Coppo e delle sue opere, Archeografo Triestino, Ser. III, vol. XI, Trieste 1924.

³⁵ Martin Rotta-Kolunić (1530—1596) rodom je Šibenčanin. Godine 1570 izradio je kartu »Il vero Ritratto di Zara et di Sebenico co diligenza Ridotte in questa forma a comodita dei lettori si como elle si ritrovano al presente del Anno MDLXX da Martino Rota-Sebenican«. Ovu je kartu preuzeo Ortelije u svoj *Additamentum I* 1573, kao list 15 c. O životu i radu Rotte up. M. Đuričić, Martin Kolunić, hrvatski grafičar iz XVI vijeka, Vijenac I, br. 23, Zagreb 1923.

7. »Scardona, Citta antiqua nella Dalmacia etc. 1571« — prikazuje turski Skradin sa brojnim mošejama i turskim kućama. Poviše nove varoši izdižu se ruševine stare *Fortezze*. U pozadini su nanizani bregovi.

8. »Trau, citta nella Dalmacia« — prikazuje Trogir na otočiću povezan sa dva mosta. Jedan ga most spaja sa kopnom, a drugi sa većim otokom *Bua*. U pozadini su slikovito izrađeni viši bregovi sa nekoliko orotoponima.

9. »Spallato cita nobile en antiqua patria di Diocletiano imperatore etc.« — vidi se Split sa užim zaleđem i još uščuvanim gradskim zidinama.

10. »Fortezza di Macarsca... , Apresso G. F. Camocio 1572« — veoma slikovit prikaz Makarske sa Biokovom u zaleđu.

11. »Clissa, principal fortezza del Turcho nella Dalmatia« — panorama tvrđave Klis sa podnožnim naseljem.

12. »Liesna. Insula nella Dalmatia, patria di Denetriò etc. In Venetia apresso Gio Franco. Camotio 1571« — karta otoka Hvara sa glavnim naseljima i reljefom u vidu sjenčanih krtičnjaka.

13. »Liesna« — grad Hvar sa Castellom i trgom u podnožju. U prednjem planu su luka i školjevi.

14. »Curciola insula et citta nella Dalmatia etc. In Venecia apresso Gio Franco. Camo. 1571« — prikazuje otok i grad Korčulu sa još nekoliko mjesta. Karta je orijentirana na jug.

15. »Golfo de Lodrin con parte di Albania« — prikazuje crnogorsko primorje i Medovski zaljev do Drača. U unutrašnjost zahvaća teritorij do Skadarskog jezera.

16. »Citta di Ragusa — Citta di Cataro« — prikazuje primorski pojas od Dubrovnika do Kotora.

17. »Castel Novo« — vidi se turska opsada Hercegovog i ranije postojeći grad.

18. »Castel Novo« — prikaz opsade turske tvrđe Hercegnovi sa okolnim naseobinama.

19. »Antivari, cita in confine della Dalmatia et Albania etc. 1571« — slikoviti prikaz Bara sa gorskim zaleđem.

20. »Dulcigno gia detto Ulcinio citta antiqua etc.« — prikazuje stari Ulcinj.

U istu podskupinu uključena je nadalje rijetka karta Ugarske iz 1664 godine (br. 3), djelo austrijskog kartografa Martina Stiera³⁶. Karta se sastoji iz 12 sekcija veličine 33 × 38 cm. Mjerilo je izraženo u tri skale: velika, srednja i mala milja (4 vel. milje = 7,0 cm.). Naši krajevi prikazani su na ovoj karti do paralele Omiša. Karta obiluje bogatom toponomastičkom građom. Osobito je brižljivo izrađena orografija. Velebit je npr. prikazan u svojoj tipičnoj konturi. Lička padina pokrivena je šumom (*Morlachische Wälder*), dok je primorska ogoljena. Plješevica

³⁶ Martin Stier (1630—1669) austrijski vojni inženjer. Boravio je u više navrata u našoj zemlji izrađujući planove i skice za svoje karte. Up. G. Pelikan, Fortschritte in der Landesaufnahme des österr. - ungar. Monarchie in den letzten 200 Jahren, Mitteilungen der militär-geographischen Institutes, Bd. IV, Wien 1884, 176.

je slabije pogođena, ali su dobro prikazane njezine šume. Poseban kuriozitet ove karte je prikaz ogulinskog Kleka. Od svih naših gora on je naročito istaknut i prikazan u svojoj karakterističnoj silhueti. Raspoznaje se glavica najvišeg vrha i dvije niže Klečice; na karti piše *Kleckberg*. List 5 iste podskupine odnosi se na veliku kartu (204 × 241 cm) Ugarske, djelo Ign. Müllera iz 1769 godine. To je mapa veće umjetničke, nego li sadržajne vrijednosti³⁷. Rubni bakrorezi, portreti i figure svojevrsno su remek-djelo bakrorezačke umjetnosti. I ova karta, kao i mnoge ranije, pokazuje disproporciju u poznavanju naših krajeva unutar i izvan turske granice. Velike praznine u Bosni i Srbiji nije uspio do popuni ni najbolji umjetnički talenat. Topografski inventar na Müllerovoj karti dobro odražava opće stanje u kartografskom poznavanju naših krajeva sredinom 18 stoljeća.

U istoj podskupini za naše krajeve značajne su još dvije karte. Prva od njih (br. 32) je karta evropske Turske u 21 sekciji, djelo pukovnika Franza von Weiss-a³⁸. Karta je publicirana u Beču u Generalquartiermeisterstab-u godine 1829 u mjerilu 12 njem. ili geogr. milja = 15,7 cm, tj. u razmjeru 1 : 576.000. To je bila u svoje doba naša najtačnija karta, sa dosta hipsometrijskih podataka, koji doduše nisu sasvim pouzdani, ali su u svakom slučaju tačniji od svih ranijih³⁹. Druga karta (br. 33) je mlađeg datuma. Potječe od glasovitog njemačkog kartografa Heinricha Kieperta⁴⁰, a prikazuje također evropsku Tursku. To je kapitalna karta Balkanskog poluotoka i s njom se zapravo zaključuje jedna duga epoha u historiji naše kartografije. Sadržaj ove karte izradio je Kiepert na rezultatima Boué-ovih naučnih ekskurzija po unutrašnjosti Balkanskog poluotoka od 1836—1840 godine. S tim radom riješen je »gordijski čvor Balkana« i pružena prva realna i vjerna slika površja naše zemlje⁴¹.

Podskupina XV sastoji se iz 49 signatura pod kojima su pohranjeni planovi nekadašnjih gospoštija, razna vlastelinstva, posjedi itd. pretežno u Hrvatskoj. Najviše su zastupljeni tereni u okolici Zagreba, Varaždina, Požege, Đakova i Stubice.

Podskupina XVI ima 92 signature, sve šumarske karte krupnog mjerila. Najbrojnije su zastupljene mape brodske i gradiške imovne općine.

Podskupina XVII je kolekcija katastra. Ima 83 sign. broja. Od mapa su najviše zastupljene katastarske općine Brod, Gradiška, Vinkovci i Petrovaradin.

³⁷ Up. N. Radojčić, op. cit. 1927, 25.

³⁸ Naslov mape glasi »Carte der europäischen Türkei nebst einem Theile von Klein-Asien in 21 Blättern. Nach den besten Hülfquellen entworfen und gezeichnet durch den k. k. Oberstlieutenant Franz von Weiss, herausgegeben von dem k. k. österr. Generalquartiermeisterstabe im Jahre 1829«; up. V. Haardt von Hartenthurn, op. cit. 1903, 29—33.

³⁹ A. Boué, Die Europäische Türkei, Bd. II, Wien 1889, 494.

⁴⁰ Naslov karte glasi »General-Karte von der Europäischen Türkei. Nach allen vorhandenen Originalkarten und itinerarischen Hülfsmitteln bearbeitet und gezeichnet von Heinrich Kiepert. Schrift gestochen von W. u. C. Kratz in Weimar. Terrain radirt von C. Cohnmann in Berlin. Berlin, in Commission bei Dietrich Reimer 1953 (4 sekcije velič. 44 × 64 cm. Mj. 1 : 1.000.000)

⁴¹ Up. V. Haardt von Hartenthurn, op. cit. 1903, 63, 64 i 65.

Podskupina XVIII je posljednja u čitavoj zbirci. U njoj ima 186 signatura sa preko 300 komada. Sastav je veoma šarolik. Ima poljoprivrednih, geoloških, orografskih, hidrografskih i raznih drugih karata, zatim nekoliko planova i projekata naselja, sve iz 19 i 20 stoljeća. Među tom građom nisam zapazio značajnijih djela.

* * *

Iz ovog kratkog pregleda kartografske zbirke Arhiva Hrvatske u Zagrebu proističu i odgovarajući zaključci. Prema opsegu i sadržaju zbirke, ona je očito jedna od najvećih i najbolje uređenih kolekcija ove vrste u zemlji. Njezinu vrijednost povisuju pojedini rijetki primjerci, unikatni u našoj historiji kartografije. Prava vrijednost pojedinih djela ne može se još zapravo ni sagledati, jer većina tih karata nije dovoljno proučena. Na području naše historijske kartografije mi nemamo preglednih monografija, stalno smo upućeni na strane izvore i literaturu, dok naše kulturno blago leži zaboravljeno i neiskorišteno.

Na kraju želim ponovo spomenuti nekoliko, po mojem sudu najvećih rariteta zbirke. To su u prvom redu karte Hrvatske našeg kartografa Pavla Rittera-Vitezovića iz 1699 godine (sign. A—I—17, A—I—60 i D—I—64), zatim rukopisni Atlas-portolan iz 16 stoljeća (sign. D—XIV—6) i Camocijev »Isolarij« iz 1571/72 god. (sign. D—XIV—40). Od štampanih karata iz 16 stoljeća osobito se ističu karte iz Ortelijevog i Mercatorovog Atlasa. U kolekciji manuskripta veliku vrijednost imaju pojedini planovi i nacrti, iz kojih današnji stručnjaci mogu da crpe svakovrsnu građu kod proučavanja naše prošlosti. Općenito uzevši, kartografska zbirka Arhiva Hrvatske u Zagrebu zbog svojeg opsega i sadržaja, trebala bi da postane važno pomoćno sredstvo u mnogim našim kulturnim nastojanjima. Iz nje bi postepeno trebalo publicirati svu važniju historijsko-kartografsku građu i s vremenom sve to objediniti u jedno naše toliko potrebno i važno djelo, našu »Monumenta Cartographica«. U tome pogledu trebala bi kartografska zbirka Arhiva Hrvatske u Zagrebu, da ima prvi i najveći udio.

Zusammenfassung

KARTOGRAPHISCHE SAMMLUNG DES ARCHIVS KROATIENS IN ZAGREB

Diese Arbeit gibt uns einen Überblick über den Inhalt und Bedeutung der kartographischen Sammlung des Archivs Kroatiens in Zagreb. Nach dem Inventar enthält die Sammlung 206 Signaturen mit ca 6500 Karten. Der Inventar ist in vier Gruppen eingeteilt (A, B, C und D). Jede von diesen Gruppen wird in weitere Untergruppen geteilt (I, II, III usw.) und schliesslich hat jede Karte ihre Nummer (1, 2, 3 usw.). Im ganzen ist die Sammlung ziemlich gut geordnet u. z. territorial, sowie nach Zeitbestimmung. Betreffend Ausstattung und ordentliche Verwahrung kann man sagen, dass diese eine der bestens eingerichteten kartographischen Sammlungen in Jugoslawien ist.

Der Autor bringt der Reihe nach den Inhalt der Sammlung nach Einteilung vor, unter Hervorhebung jener Exemplare welche seiner Meinung nach

besonderen Wert besitzen. Das sind erstens Manuskriptkarten Kroatiens von Paul Ritter-Vitezović aus dem Jahre 1699 (Sign. A-I-17, D-I-60, D-I-64), weiters handgeschriebener Portolan-Atlas aus dem 16. Jahrhundert (Sign. D-XIV-6) und Camoci's Isolarium aus dem Jahre 1571/72 (Sign. D-XIV-40). Von gedruckten Karten aus dem 16. Jahrhundert werden als hervorragend die Karten aus dem Atlas von Ortelius und Mercator genannt. In der Manuskripten-Kollektion gibt es eine grosse Anzahl von Karten und Plänen besonders aus dem 17. und 18. Jahrhundert. Den wahren Wert dieses Materials kann man noch garnicht richtig ermessen, weil die Mehrzahl der Karten noch nicht genügend erforscht ist. Am Ende betont der Autor den vielfachen Wert und Bedeutung der Sammlung für Forschungen im Gebiete der historischen Kartographie sowie anderen Wissenschaften.